

V. Haçlı Seferi ve Haçlıların Dimyat'ı Zaptı

Şehri KARAKAŞ *

ETÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, I/2, Temmuz 2016, Sayfa: 7-26

ÖZET

İlk çağlardan itibaren Mısır'ın önemli limanları arasında yer alan ve yüzyıllar boyunca özellikle de İslam hâkimiyeti altında iken sık sık saldırıya uğrayan Dimyat, 1000'li yıllardan sonra bölgede kalıcı olmak ve hâkimiyet kurmak isteyen Müslümanlar ile Haçlıların mücadele sahası olmuştur. 1218 yılında Dimyat önlerine gelen V. Haçlı Seferi ordularının işini şehirde meydana gelen salgın hastalık kolaylaştırmış ve Haçlılar bu suretle zayıf düşen Müslümanların ellerinden Dimyat'ı alabilmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Dimyat, el-Kâmil, V. Haçlı Seferi, Mısır

The Fifth Crusade and the Capture of Damietta

ABSTRACT

Damietta has always been regarded as one of the most important ports of Egypt since ancient times. It, throughout centuries, has been attacked many times, particularly under the control of Muslims. As Muslims and Crusaders have aimed to settle the region permanently and to gain control over it, Dimyat, has been a conflict area between these two historical rivals since 1000. In 1218, a contagious disease that broke out in the city facilitated the work of V. Crusader army which came before Damietta and the Crusaders, in this way, were able to capture Damietta from Muslims who had fallen into a decline.

Key Words: Damietta, el-Kamil, The Fifth Crusade, Egypt

* Arş. Gör. Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Erzurum, sehri.karakas@erzurum.edu.tr

Giriş

Nil Nehrinin en büyük kanalı üzerinde yer alan Dimyat, Nil'in 2-3 km doğusunda bulunmaktadır. Batısında Menzalah Gölünün yer alması şehre oldukça müstahkem bir yapı kazandırmaktadır. Şehir surlarının doğu ve güney kıyıları bataklıkla çevrilidir ve şehrin karayla bağlantısı ancak kuzey ve batı yönünden sağlanabilmektedir. Mısır'ın en stratejik şehirlerinden olan Dimyat, Mısır'ın kapısı hükmündedir ve bu yüzden de tarih boyunca hep mücadele sahası olmuştur. Tarihinde sık sık el değiştiren Dimyat, özellikle Haçlı-Müslüman mücadelelerinde önemli rol oynamış; Fâtimilerin son dönemi ve Eyyübiler devrinde şehre Haçlı saldırıları artmıştır¹.

Haçlılar, Mısır'ın arz ettiği önemi çok önceleri kavramışlardı. Suriye-Filistin merkezli yaşanan Haçlı-Müslüman mücadelesinin yönü de bu sayede değişti. Zengiler ile Kudüs Haçlı Krallığı arasında Mısır'ın hâkimiyeti için yaşanan mücadeleden Zengiler galip çıkarak önce Şirküh, Fatımi veziri oldu; onun ölümüyle de Selahaddin Eyyûbi Mısır'da etkinliğini artırdı. Fatımi halifeliğinin 1171 yılında kaldırılması ile de Selahaddin Eyyubi Mısır topraklarında güçlü bir yapı oluşturdu. Nureddin Mahmud'un ölümü sonrasında bağımsızlığını ilan eden Selahaddin Eyyûbi, Suriye ve Mısır topraklarını Haçlılara karşı başarılı bir şekilde müdafaa etti.

III. Haçlı seferi sonrasında ise Mısır'ın önemi daha da arttı. Hristiyan dünyası, IV. Haçlı seferi için Mısır'ı hedef olarak belirlemişti. Fakat Eyyûbi Sultanı el-Âdil'in Venediklilerle yaptığı anlaşmayla seferin yönünü İstanbul'a kaydırması, planın başarısız olmasına neden oldu. 1215 yılında toplanan Lateran Konsili'nde Kutsal Toprakları kurtarma propagandasıyla dünya ticaret yolları açısından stratejik bir konumu haiz olan Mısır'a Haçlı seferi düzenlenmesi kararı alındı². Papa III. Innocent'in Haçlı seferi çağrısı ile V. Haçlı seferi orduları toplanmaya başladı. Haçlı ordularının öncü birlikleri olan Avusturya-Macar ve Alman askerleri 1217 yılında Yakınoğu topraklarına gelerek Beysan, Banyas, Sayda ve eş-Şefik havalisini yağma ve tahrip ettiler. Sonrasında Akdeniz kıyı şeridinde bulunan ve

¹ Atilla Çetin, "Dimyat", *DİA*, IX, Ankara 1994, s. 309; Ramazan Şeşen, *Selahaddin'den Baybars'a Eyyübiler-Memluklar (1193-1260)*, İSAR Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 77; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, III, Çev. Fikret Işıltan, TTK, Ankara 2008, s. 134; Thomas C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", *A History of the Crusades*, II, The University of Wisconsin Press, Madison, Milwaukee, London 1969, s. 396-397; Amin Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, Çev: Ali Berktaş, YKY, İstanbul, 2013, s. 207-208; Mustafa Kılıç, "Haçlıların Dimyat Muhasaraları ve Eyyübilerin Mücadeleleri", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VII / 4-2007, s. 423.

² Maher Y. Abu Munshar, "Sultan al-Kamil, Emperor Frederick II and the Submission of Jerusalem", *International Journal of Social Science and Humanity*, III-5, September 2013, s. 444; M.A. Stevensen, *The Crusaders in the East*, Cambridge University Press, 2013, s. 301-302; C. Kanat, -Burçak, D. Sorularla Haçlı Seferleri Tarihi, s. 165-166. İstanbul 2013,

ele geçirilmesi durumunda Mısır'ın zaptının kolaylaşacağını düşündükleri Tûr Kalesini kuşatmaya aldılar. Ancak bu öncü birlikler Tûr Kalesini ele geçiremediler ve Akka'ya dönmek durumunda kaldılar³. 1218 yılında Latin Doğu Kralı Jean de Brienne başkanlığında yapılan istişare toplantısında Akka'ya ulaşan çok sayıda Haçlı kuvvetinin ve yeni gelecek Fransız kuvvetlerinin nerelerde kullanılacağı konusu görüşüldü; yapılacak seferin yönü Dimyat olarak belirlendi. Bu şekilde Mısır felce uğratıldıktan sonra Süveyş ve Akkâ'dan Müslümanlar kısıpaca alınacak, en nihayetinde Kudüs ele geçirilecekti⁴. Papa'ya yazılan mektuplardan Seferin Kudüs'ten ziyade Mısır topraklarına yapılması konusunda Papa'nın razı edilmeye çalışıldığını anlamaktayız. Nitekim James of Vitriy, Eylül 1218 tarihli mektubunda Mısır'ın zenginliklerinden, arazi ve iklimin saldırı için uygunluğundan bahsetmiştir⁵. Netice itibarıyla Haçlı kuvvetleri Dimyat'ta delta savaşı yapmaya karar verdiler. Bunun için ilk olarak Dimyat'ın anahtarı konumunda olan ve şehrin aşağı kısmında bulunan Silsilah Burcunu hedef aldılar. Oldukça müstahkem ve içerisi asker ve silah ile teçhiz edilmiş olan mevzu bahis burçtan doğu ve batı kıyılarına doğru iki kalın zincir çekilmiş, böylece düşman gemilerinin geçişi engellenmeye çalışılmıştır⁶.

Eyyübilere baktığımızda Selahaddin Eyyûbi'nin halefi el-Âdil'in, Haçlılarla barış içinde yaşamaya özen gösterdiğini görmekteyiz. Zira ülkede bir istikrarın, sükûn ortamının devamı için barış şarttı. Daha da önemlisi iki taraf arasındaki ticaretin getirdiği ekonomik istikrarla hazinesini dolu tutmaya gayret ediyordu. Bu yüzden el-Âdil, gerektiğinde Haçlılarla daha iyi şartlarda ve ekonomik açıdan güçlü bir yapıya sahip olarak mücadele vermek için işleriyle uğraşmayı daha uygun görüyordu. Ayrıca bölgede yaşanacak olumsuzlukların yeni bir haçlı seferine neden olabileceğinden endişe eden Sultan Haçlıların, kendi hâkimiyeti altındaki topraklara akınlarına dahi göz yumdu⁷.

Haçlıların Mısır'a yürüyebileceklerinden endişe eden Sultan, şehirde yoğun önlemler alarak Dimyat önlerinde bir burç inşa edilmesini emretti. *Silsilah* adı verilen bu burca ne mancınıkla başarılı atışlar yapılabilir ne de şehre girmek amacıyla-

³ İbnü'l Esir, İslam Tarihi, XII, Çev. Ahmet Ağırakça-Abdülkerim Özeydin, Bahar Yayınları, İstanbul 1987, s. 277-278; Mustafa Kılıç, "Haçlıların Dimyat Muhasaraları ve Eyyübilerin Mücadeleleri", s. 422.

⁴ Malcolm Barber-Keith Bate (Trans), **Letters from the East, Crusaders Pilgrims and Settlers in the 12th-13th Centuries**, Ashgate, 2010, s. 110; Guy Perry, **Jean of Brienne, King of Jerusalem, Emperor of Constantinople, 1175-1237**, Cambridge University Press, 2013, s. 94; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, III, s. 128, Ramazan Şeşen, **Selahaddin'den Baybars'a**, s. 76; Thomas C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", s. 396; Işın Demirkent, "Haçlı Seferleri ve Türkler", Türkler, VI, Yeni Türkiye Yay. Ankara 2002, s. 662.

⁵ Thomas C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", s. 396; Malcolm Barber-Keith Bate, **Letters from the East**, s. 112.

⁶ Ramazan Şeşen, **Selahaddin'den Baybars'a**, s. 77.

⁷ İbnü'l Esir, İslam Tarihi, XII, s. 279; Ramazan Şeşen, **Selahaddin'den Baybars'a**, s. 77.

la altından tünel kazılabilirdi. 300 askerin yerleştirildiği burçtan Dimyat surlarına kalın zincirler çekildi. Bu durumda Haçlıların Nil'i geçerek Mısır'a girmeleri için bu burcun alınması şarttı⁸.

Aralarında Avusturya Dükü Leopold ile tarikat şövalye üstatlarının da bulunduğu Frizon donanması, 24 Mayıs 1218 tarihinde Akkâ'dan Kudüs Kralı Jean de Brienne komutasında yelken açarak 27 Mayıs'ta Dimyat önlerinde karaya çıktı. Haçlıların Dimyat önlerine ulaşması, olayları Şam'daki karargâhı Mercu's-Suffar'dan takip eden el-Âdil ve Kahire'de bulunan oğlu el-Kâmil'e posta güverciniyle haber verildi⁹. Bunun üzerine el-Âdil, Suriye'de bir ordu teşkil ederken el-Kâmil, Kahire'den hareketle el-Âdiliye'de karargâhını kurdu. el-Kamil, el-Âdiliye'ye kara bağlantısı bulunan Dimyat'ı kuvvetlendirme yoluna giderek el-Âdiliye-Dimyat hattında olası bir Haçlı tehlikesine karşı kuvvet yerleştirip savaş pozisyonu aldı. Bu arada Mısır donanması da Dimyat'a ulaşmak için Kahire'den yelken açtı. el-Âdil'in diğer oğlu el-Eşref, babasına yardım edemeyecek kadar zor durumdaydı. Zira Halep bölgesinde Selçuklu sultanı I. İzzeddin Keykavus (1211-1220) ve amcası Selahaddin Eyyûbi'nin oğlu el-Efdal ile uğraşmaktaydı¹⁰.

Haçlılar Dimyat önlerine ulaştıklarında Dimyat'ın güzelliği ve tahkimatı karşısında şaşkınlıklarını gizleyemediler. Zira Dimyat üç kat duvar ile çevrilmiş ve duvarlar sayısız kule ile güçlendirilmişti. Duvarların ilki şehri çevrelerken etrafı hendeklerle korunaklı hale getirilmişti; üzerinde 28 kule bulunan ikinci duvar ise bahsi geçen ilk duvardan daha da yüksekti. En içteki ve üçüncü duvar ise ilk iki duvardan daha yüksekti¹¹.

Herhangi bir dirençle karşılaşmadan 29 Mayıs'ta Gize mevkiinde karaya çıkan Haçlı kuvvetleri, ordugâhlarını korunaklı hale getirmek amacıyla surla çevreyiylep etrafına hendekler kazdılar¹². Haçlılar yaklaşık 80 gemi ile birlikte 22

⁸ İbnü'l-Esir, İslam Tarihi, XII, s. 279; Abû'l- Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, II, Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara 1999, s. 498; Thomas C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", s. 398-399; Mustafa Kılıç, "Haçlıların Dimyat Muhasaraları ve Eyyübilerin Mücadeleleri", s. 423. Silsilah burcu yetmiş kat duvar örülerek korunaklı hale getirildiğinden Müslümanlar buranın kolay kolay ele geçmeyeceğini düşünmektedir.

⁹ Ramazan Şeşen, **Selahaddin'den Baybars'a**, s. 77; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, III, s. 134; Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri**, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 187.

¹⁰ İbnü'l-Esir, İslam Tarihi, XII, s. 279; Ramazan Şeşen, **Selahaddin'den Baybars'a**, s. 77; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, III, s.134; Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 189; Süleyman Özbek, "Türkiye Selçukluları-Eyyubiler Arası Siyasi Münasebetler Üzerine (1175-1250)", **Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı**, İzmir 1999, s. 427-448; İlhan Erdem, "XIII. Asrın İlk Yarısında Anadolu'nun Doğusunda Yaşanan Hakimiyet Mücadeleleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.XIX (30), s. 64.

¹¹ Thomas C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", s. 397-398.

¹² İbnü'l-Esir, İslam Tarihi, XII, s. 279; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, III, s. 134; Ramazan Şeşen, **Selahaddin'den Baybars'a**, s. 77; Malcolm Barber-Keith Bate, **Letters from the East**, s. 110.

Haziran'da Nil'i geçerek Dimyat ağzındaki Silsilah Burcu'na saldırıya geçtiler¹³. Fakat bu saldırı, korunaklı Silsilah Burcu için yetersiz bir saldırı idi. Başarısız olan saldırı ardından Haçlılar, cogs¹⁴ adı verilen gemiler üzerine iki merdiven kule yaparak tekrar saldırıya geçtiler. Haçlılar bu saldırıda da başarısız olurken 1 Temmuz 1218 tarihinde Alman ve Frizonlardan oluşan Haçlı birliği şehre şiddetli şekilde saldırdı. Ancak Haçlı birlikleri Müslüman askerlerden gelen karşı hareketle geri çekilmek zorunda kaldılar. Saldırı için yapılan kuleler yanarken, kule üzerindeki askerler suya düşerek boğuldular. Kuşatma sırasında Haçlıların savaş aletleri parçalanmasına rağmen Haçlılar, burcun etrafından ayrılmayarak şehre taş ve ok atmaya devam ettiler. Müslümanlar şehir halen ateş altında iken Haçlılar karşısında zaferlerini kutladılar¹⁵.

Hristiyanlar, burcu ele geçirme ümitlerini kaybetmişti ki birçok Hristiyan'ın sefere iştirakını sağlayan Alman ve Frizonların akıl hocası Oliver of Paderborn denilen bir zat masraflarını kendilerinin ödeyeceği bir alet yapımını önerdi. "Bu, birbirine bağlanmış iki gemi üzerine inşa edilen, derilerle sarılmış, hücum merdivenleri taşıyan bir savaş gemisi idi." Doğu'da ilk defa görülen bu kule sayesinde Haçlılar kara ve denizden eş zamanlı saldırıya geçebilirlerdi¹⁶. 24 Ağustos'ta başlayan ve bir gün süren mücadele neticesinde Haçlılar kuleyi ele geçirmeye muvaffak oldular (25 Ağustos 1218). Kulede bulunan 300 müdafiden 113'ü ele geçirilerek öldürüldü¹⁷.

Haçlılar, Silsilah Burcunu ele geçirdiğinde zaten el-Âlikîn¹⁸ ordugâhında hasta bulunmakta olan ve burcun düştüğü haberini alan el-Âdil, bu üzüntüye da-

¹³ Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s. 78; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, III, s. 134.

¹⁴ Ortaçağ Avrupa'sında genellikle ticaret için kullanılan ve boyları 15-25 metre arasında değişen yelkenli gemilerdir.

¹⁵ Thomas C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", s. 399; Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s. 78; İbnü'l-Esir, **İslam Tarihi**, XII, s. 279.

¹⁶ Malcolm Barber-Keith Bate, **Letters from the East**, s. 113-114; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri Tarihi**, III, s. 134; Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s. 78.

¹⁷ Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s. 78; Thomas C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", s. 400; Malcolm Barber-Keith Bate, **Letters from the East**, s. 114; Amin Maalouf, **Arapların Gözünden Haçlı Seferleri**, s.208; Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 189.

¹⁸ Haçlıların 3 Ekim 1217 günü Kral Jean de Brienne ve Macar Kralı komutasında 15 bin kişilik kuvvetle Akka'dan yola çıktığını duyan Sultan el-Âdil, oğlu el-Muazzam'ı Şam'daki birliklerinin başına gönderirken kendisi Nablus bölgesine geçti. Haçlı birliklerinin Ayn Câlut mevkiine ilerlediğini duyan el-Âdil, savaşmayı göze alamayarak Beysan'a çekilip bu bölgede karargâhını kurdu. Fakat Haçlıların bu kez kendine doğru geldiğini duyan Sultan, endişeye kapılarak biraz daha geri çekilmeyi uygun gördü ve güvenli bulunduğu el-Alikin mevkiinde karargâhını kurdu. Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s. 78.

yanamayarak 31 Ağustos 1218'de 74 yaşında vefat etti¹⁹. el-Muazzam, babasının ölümünden birkaç gün önce Filistin'de Haçlıları mağlubiyete uğratarak yaklaşık yüz kadar kişiyi ele geçirmişti²⁰. Her ne kadar el-Âdil ölmeden önce topraklarını çocukları arasında paylaşmış olsa da özerk devlet yapısı içerisinde ona itaat edilmekteydi²¹. el-Âdil, kardeşi Selahaddin Eyyûbi kadar başarılı olmamasına rağmen Eyyûbi Devleti'ni bir bütün olarak korumayı başarmıştır. Topraklarındaki Hristiyanlarla iyi münasebetler kuran, Avrupa'da *Safadin* "Seyfeddin" ya da "Saphadin" olarak tanınan²² el-Âdil'in ölüm haberi İslam dünyasını derinden sarsmıştır²³. el-Âdil'in vefatıyla büyük oğlu el-Kâmil, devam eden Haçlı tehlikesinden dolayı kardeşlerinin muhalefetiyle karşılaşılmaksızın sultan olarak tanınmıştır²⁴.

Kulenin haçlılarca zaptı, Müslüman dünyasında büyük zararlara yol açmadı. Bu arada Haçlılar stratejik bir hata yaparak hemen taarruza geçmediler ve ek kuvvet beklemeye karar verdiler²⁵. Burcun düşmesine rağmen Dimyat halkının sosyal hayatında herhangi bir değişiklik yaşanmadı. Nitekim el-Âdiliye'de karargâhı bulunan el-Kâmil'in, halkın ihtiyaçlarını kara yolu ile Dimyat'a ulaştırması ve Nil Nehrinin halen düşman ile Müslümanlar arasında engel teşkil etmesi hasebiyle şehir, kapıları açık tutulmakla birlikte muhasaradan da etkilenmemekteydi²⁶. el-Kâmil, bir yandan hanedan üyelerinin, kendisine saldıracağından endişe duyan diğer yandan Haçlıların Mısır'ı zapt edeceğinden korkmaktaydı.

Sultan, ordusunun bir kısmını Mısır'a sevk ederken bir başka birliği de Suriye'ye gönderdi²⁷. Dört ay süren kuşatma neticesinde burcu ele geçiren Haçlılar,

¹⁹ Malcolm Barber-Keith Bate, **Letters from the East**, s. 115; Ramazan Şeşen, **Selahaddin'den Baybars'a**, s. 79; Aynı yazar, **Eyyübiler (1169-1260)**, İSAM Yayınları, İstanbul, 2012, s. 104; Mustafa Kılıç, "Âlim ve Devlet Adamı Olarak Eyyubi Meliki "el-Melikü'l Muazzam (576-624 / 1180-1227)", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, X / 2 – 2006, s. 346; İbnü'l-Esir, **İslam Tarihi**, XII, s. 280.

²⁰ Ramazan Şeşen, **Eyyübiler (1169-1260)**, s. 104; Ramazan Şeşen, **Selahaddin'den Baybars'a**, s. 79.

²¹ İbnü'l-Esir, **İslam Tarihi**, XII, s. 280; S. Özbek, "Türkiye Selçukluları-Eyyubiler Siyasi Münasebetler", s. 427-448.

²² Steven Runciman, **Haçlı Seferleri**, III, s. 135; Ramazan Şeşen, **Selahaddin'den Baybars'a**, s. 79; Aynı yazar, "Melikü'l Adil I", **DİA**, XXIX, Ankara 2004, s. 59.

²³ Thomas C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", s. 401; Ramazan Şeşen, **Selahaddin'den Baybars'a**, s. 79.

²⁴ Ramazan Şeşen, **Selahaddin'den Baybars'a**, s. 80; Aynı Yazar, **Eyyübiler (1169-1260)**, s. 104; Abu'l Farac'ın ifadesine göre Sultan el-Âdil, öldüğünde "*Mısır hükümdarı Melik Kamil Nasrüd-din Ebül-Meali; Şam ve Kudüs hükümdarı Melik-i Muazzam Muzafferiddin İsa; Edassa, Harran ve Halat emiri Melik Eşref Şerefüddin Musa; Maiperkat emiri Melik Muzaffer Şihabüddin Gazi; Caber kalesi emiri Melik Hafız; Banyas emiri Melik Aziz Osman; Bosar emiri Melik Salih İsmail ve Melik Faiz Yakub ve Melik Emced Abbas ve Melik Afdal Kutbüddin ve Melik Kabir Tacüddin İshak idi.*" Abû'l Farac, II, s. 502.

²⁵ Steven Runciman, **Haçlı Seferleri**, III, s.135.

²⁶ İbnü'l-Esir, **İslam Tarihi**, XII, s. 280; Ramazan Şeşen, **Selahaddin'den Baybars'a**, s. 78.

²⁷ Malcolm Barber-Keith Bate, **Letters from the East**, s. 114-115.

oldukça büyük ganimet elde etmelerinin yanı sıra gemilerin geçişini engelleyen zincirleri kesmeyi de başardılar. Haçlılar şimdi çevre sahilleri kontrol altına almayı planlamaktaydılar²⁸. Haçlılar nehrin saldırıya uygun olmayışı ve ek kuvvetlerin ordugâha henüz ulaşamaması gibi nedenlerle nehrin doğusunda kalan Müslümanlara saldırıya geçememekteydiler²⁹. Bu arada Eylül 1218'de Papa legatı Pelagius, yanında takviye kuvvetlerle birlikte Haçlı karargâhına ulaştı.

Innocent'in halefi Papa Honorius, kendisini temsil eden Legat'ın çeşitli milletlerden sefere katılan insanları ortak bir dini duygu ile birleştireceğini düşünürken; legatın Haçlı ordusuna katılması, üst tabaka arasında anlaşmazlıklara neden oldu. Bu güç yarışında Pelagius, Kral Jean de Brienne'nin liderliğini kabul etmedi. Buna karşılık liderlik konusundaki azmini ve gücünü Almanya ve Sicilya Kralı II. Friedrich'in büyük bir ordu ile kendine tabii olacağını açıklayarak gösterdi³⁰.

A-Dimyat Garnizonu el-Âdiliye'nin Düşüşü

el-Kâmil, Haçlıların Dimyat önlerindeki zinciri kestiklerini haber alınca gemilerin geçişini kapatmak amacıyla nehir üzerinde gemilerden oluşan bir köprü-baraj teşkil etti. Köprü tamamlanınca Sultan, birliklerini karşı kıyıya geçirmek yerine köprü üzerinde saldırıya geçmeye çalışmış fakat bir netice elde edememişti³¹. Bu çarpışmalar sırasında bir kısım Haçlı askeri yurtlarına dönmek istediklerini beyan ettiler. Almanlar ile Frizonlar yeminlerini yerine getirdiklerini beyan ederek yurtlarına döndüler. Fakat Frizonların birçoğu yurtlarına döner dönmez karşılaştıkları su baskınında hayatını kaybetti.

Haçlı ordusundan bu şekilde kopmalar yaşandıktan sonra Ekim ve Kasım aylarında haçlı karargâhına İngiliz ve Fransızlardan oluşan takviye kuvvetler geldi.³² Haçlılar özellikle Fransızların desteğiyle köprü-barajı ele geçirdiler. Haçlıların bu başarısından sonra el-Kâmil, bu defa da ağzına kadar yük dolu olan birkaç gemiyi Nil Nehri ortasında batırarak düşman gemilerinin Nil'den geçişini önledi³³. Bu arada Sultan Kâmil'in, el-Muazzam komutasında Şam'dan bekledi-

²⁸ İbnü'l-Esir, İslam Tarihi, XII, s. 279; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri**, III, s. 135; Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s. 78; Aynı yazar, **Eyyübiler (1169-1260)**, s. 103; Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 189.

²⁹ Malcolm Barber-Keith Bate, **Letters from the East**, s. 111-114.

³⁰ Ramazan Şeşen, **Eyyübiler (1169-1260)**, s. 104; Thomas C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", s. 402; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri**, III, s. 136; Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 189.

³¹ Steven Runciman, **Haçlı Seferleri**, III, s. 137; Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s. 81.

³² Thomas C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", s. 402; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri**, III, s. 135-137.

³³ İbnü'l-Esir, İslam Tarihi, XII, s. 279-280; Abul Farac, II, s. 498; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri**, III, s. 137; Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s. 81; Thomas C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", s. 405.

ği ordu -el-Âdil'in vefatı nedeniyle- gecikmişti. Bu olumsuzluğa rağmen Sultan, Haçlılara karşı direnişini gevşetmedi; Akkâ ile Kudüs şehirleri arasında -Haçlıları büyük bir endişeye sevk eden- tahkimat yaptırdı³⁴.

29 Kasım 1218 günü başlayan ve üç gün boyunca devam eden şiddetli yağmur ve fırtına, Nil'in sularını yükselterek Haçlı ve Müslüman kamplarını sel basmasına neden oldu. Özellikle Haçlılar bu felaketten oldukça etkilendiler³⁵. Arazinin su altında kalmasıyla yiyecekler bozulurken atlar da telef oldu. Selden kaçamayan hasta ve yaralılar boğularak can verdi. Bu sefalet ortamında perişan olan Haçlılar selin araziden çekilmesi sonucu ortaya çıkan balık yığını ile yiyecek ihtiyaçlarını gidermeye çalıştılar³⁶. Selle birlikte Haçlı galley³⁷ ve ticaret gemileri akıntıya kapılarak kayboldu. Haçlıların bir gemisi on altı mürettebatıyla birlikte Müslümanların eline geçerken bunların on dördü Müslümanlarca öldürüldü, kaçabilenlerse Kral Jean de Brienne'nin gazabından kurtulamadılar. 1218 kışında yaşanan soğuk ve meydana gelen veba, çarpışmalarla birleşince birçok kişi hayatını kaybetti³⁸. Rivayete göre salgın hastalık o kadar şiddetliydi ki, Haçlı ordusunun % 60'ı bu hastalıktan dolayı hayatını kaybetmiş; hayatta kalabilenler ise zayıflamış ve psikolojik olarak çökmüştü. Müslümanlar, zayıf düşen Haçlılar üzerine ani baskınlar yaparak mallarını yağmalarken ellerine geçirdikleri Hristiyanları öldürmekteydiler. Haçlılara bir nebze olsun moral olan ya da teselli veren, salgının Dimyat'ta Müslümanlar arasında da yayılmaya başlamasıydı³⁹. Haçlıları sevindiren diğer bir olay ise fırtınanın etkisiyle kanalın suyla dolması idi⁴⁰. el-Kâmil'in, gemi batırarak geçişi kapatması üzerine Haçlı birlikleri Nil'in bir kolu olan el-Ezruk denilen körfeze yöneltiler. Haçlılar burada batık gemileri çıkardıktan ve nehri tekrar ulaşılabilir hâle getirdikten sonra güneye Bûra mevkiine ilerlediler ve Müslümanlar üzerine neticesiz bir dizi saldırılarda bulundular⁴¹. Haçlıların yaşadığı zorluklar sırasında Pelagius, öne çıkan zatlardan biri oldu. O, gelecekte haber veren insanlara o kadar inandı ki Müslümanları yenerek Dimyat'ı kesin olarak ele geçireceklerine inanıyordu⁴².

³⁴ İbnü'l-Esir, İslam Tarihi, XII, s. 280; Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s. 81; Thomas C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", s. 405; Malcolm Barber-Keith Bate, **Letters from the East**, s. 115.

³⁵ Steven Runciman, **Haçlı Seferleri**, III, s. 137; Thomas C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", s. 405-406; Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s. 81.

³⁶ Steven Runciman, **Haçlı Seferleri**, III, s. 137; Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s. 81.

³⁷ Galley; Kürekle bazen de yelkenle hareket edebilen savaş gemisi.

³⁸ Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s. 81.

³⁹ Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s. 81; Ramazan Şeşen, **Eyyübiler (1169-1260)**, s. 105; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri**, III, s. 137; Thomas C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", s. 406.

⁴⁰ Steven Runciman, **Haçlı Seferleri**, III, s. 137; Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s. 81.

⁴¹ İbnü'l-Esir, İslam Tarihi, XII, s. 279-280; Abul Farac, II, s. 499; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri**, III, s. 137; Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s. 81; Thomas C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", s. 405-406.

⁴² Thomas C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", s. 406.

el-Âdil'in ölümünün ardından el-Kâmil'in sultan olmasını istemeyen beyler bulunmakta idi. Mısır'da İbn Maştub ve Mısır'ın ileri gelen beylerinden biri olan İmadüddin Ahmed b. Ali bu beylerin başında geliyordu. Bahsi geçen emirler, etraflarına bir Kürt kitlesi topladığı gibi bir kısım asker ve memuru da yanlarına çektiler. İbn Maştub, Mısır yönetimini ele geçirmek amacıyla bazı beylerle anlaşarak el-Kâmil'in kardeşi el-Melikü'l Faiz b. el-Âdil'i tahta geçirme niyetindeydi. Durumdan haberdar edilen el-Kamil, 4 Şubat 1219 gecesini Eşmum-Tannah adında bir köye giderek karargâhını kurdu. El-Kamil'in habersizce el-Âdiliye'den çıkışının halk ve askerler arasında bir kargaşa ortamı oluşturması üzerine askerler kaçmaya başlamış, halk da taşıyabileceği mal, silah ve parala el-Kâmil'in yanına gitmek için hareketlenmişti⁴³.

el-Kâmil'in, kuvvetleri ile birlikte el-Âdiliye'den çıktığı söylentilerini haber alan Haçlı ordusu, -Müslümanlar üzerine yapılan neticesiz saldırıdan birkaç gün sonra- 2 Şubat'ta karşı kıyıda bulunan el-Âdiliye'ye yürüdü⁴⁴. Haberin doğruluğunu iyice teyit eden Haçlıların 15 Şubat 1219 günü garnizona girmeleriyle büyük miktarda ganimet elde edildi⁴⁵. el-Âdiliye'den çıkan el-Kâmil ise ilk önce Yemen'de vali olan oğlu el-Mesud'un yanına gitmeyi düşündü. Fakat el-Muazzam'ın kendisine doğru gelmekte olduğunu haber alınca bu fikirden vazgeçti⁴⁶. el-Muazzam, Mısır'a vardığında el-Kâmil, Eşmum bölgesindeydi. 7 Şubat tarihinde iki kardeşin birleşmesi Müslüman dünyasında sevinçle karşılandı⁴⁷. el-Muazzam, Mısır'a vardığında ilk olarak İbn Maştub'u bertaraf ederek Şam'a gönderdi. Burada boş durmayan İbn Maştub, el-Kâmil'in diğer kardeşi el-Eşref ile birleşti⁴⁸. İbn Maştub'un bundan sonraki faaliyetleri hakkında rivayetler çeşitlilik göstermekle birlikte kesin olan durum, İbn Maştub'un başarıya ulaşamayarak bir şekilde etkisiz hale getirilmesidir.

el-Âdiliye'ye giren Haçlılar, ordugâhlarını düzenlemekle meşgul oldular. Ordugâhın bir kısmı zaten nehrin kolları ve göllerle çevriliydi. Geri kalan kısımlar da duvar ve hendeklerle desteklendi. el-Kâmil ise Dimyat'ı kuşatan Haçlılara etkili hücumlarda bulunmak ve Dimyat'a gerek iase, gerekse silah takviyesi yaparak şehri rahatlatmak amacıyla ordugâhını Dimyat'ın 10 km güneyinde bulunan Fâriskür'e taşıdı.

⁴³ İbnü'l-Esir, İslam Tarihi, XII, s. 280-281; Abû'l Farac, II, s. 499; Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s. 82.

⁴⁴ Steven Runciman, **Haçlı Seferleri**, III, s. 138; Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 190.

⁴⁵ Thomas C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", s. 409; Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s. 82.

⁴⁶ Steven Runciman, **Haçlı Seferleri**, III, s. 138; Mustafa Kılıç, "Âlim ve Devlet Adamı Olarak Eyyübî Meliki "el-Melikü'l Muazzam " (576-624 / 1180-1227)", s. 347.

⁴⁷ Steven Runciman, **Haçlı Seferleri**, III, s. 138; Ramazan Şeşen, **Eyyübiler (1169-1260)**, s. 105; Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s.82, Steven Runciman, **Haçlı Seferleri**, III, s. 138.

⁴⁸ Steven Runciman, **Haçlı Seferleri**, III, s. 138; Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s. 82-83; İbnü'l-Esir, İslam Tarihi, XII, s. 281-282.

B-Dimyat Kuşatması ve el-Kâmil'in Barış Çabaları

Haçlıların Dimyat ve civarına girmesiyle anlaşmazlık içinde bulunan Arap kabileleri, sultanın birliklerinin bölgede bulunmayışından yararlanarak civar beldelere saldırıp yağma akınında bulundular. İbnü'l Esir'in ifadesine göre bu kabilelerin Müslüman halka verdiği zarar, Haçlıların yaptığı tahribattan daha fazla oldu⁴⁹. Bu sırada Haçlılar, Dimyat'ı dört bir yandan kuşatmaktaydı. Deniz kuvveti olarak Cenova, Roma, İtalyan askeri birlikleri şehri kuzeyden kuşatırken, Tempierler ile Hospitalierler askeri kuvvetleri doğuda yerlerini aldılar. Kral Jean, Fransızlar ve Frizonlar ise şehrin güney kısmından kuşatmaya katıldılar⁵⁰.

Müslüman dünyası savaş, mahrumiyet ve hastalık nedeniyle zorluklar içerisindeyken el-Muazzam, Kudüs'ü Haçlılara vermek gerekebileceğinden Kudüs surlarının yıkılmasına karar verdi. Böylece şehrin savunmasız ve Müslüman saldırılarına karşı dirençsiz bırakılması hesap edilmişti. 19 Mart 1219 tarihinde Kudüs surlarının yıkımı halk tarafından protesto edildi ve sonrasında da endişeli halk göç etmek zorunda kaldı⁵¹. Sultan, Kudüs kulelerinin ardından Celile'deki Toron, Safed ve Banyas kalelerini de yıktırırken⁵² panik nedeniyle ahali tarafından terk edilen evler Müslüman askerler tarafından yağmalandı⁵³. Düşmana var gücüyle karşı koyan Dimyat, dışarıdan erzak yardımı alamamakta ve dışarıyla bağlantıyı ancak Hamalı Şemâyil adında bir yüzücü sağlamaktaydı⁵⁴.

1219 Mayıs'ının ilk yarısında içlerinde Avusturya Dükü Leopold'un da bulunduğu Haçlı ileri gelenleri⁵⁵ seferi terk ederken ayın 16'sında batıdan gelen kuvvetler at ve yiyecek getirdiler. Yeni gelenler ile birlikte nüfus artmıştı. Yiyecek sıkıntısı çekilmemesi için Suriyeli Baron Guy Embbroice of Gibelet Kıbrıs'tan yiyecek ve malzeme tedarik edilmesi amacıyla önemli miktarda parayı orduya tahsis etti⁵⁶. Hristiyan ordugâhına yeni gelenler mevcutken ordudan ayrılanlar da azımsanmayacak derecedeydi. Bu sırada Müslüman saldırıları da tüm şiddeti ile devam etmekte idi. Mayıs ayındaki çatışmalar, birçok Müslümanın ölümüne sebep olurken, Haçlılar Müslümanların saldırısından ancak bir işaret levhadan yararlanmak suretiyle kurtulabildiler. Haçlı kuvvetlerinin sayısı Müslüman kuvvetlerinin, 1/5'i

⁴⁹ İbnü'l-Esir, İslam Tarihi, XII, s. 281, Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s. 82.

⁵⁰ Thomas C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", s. 409.

⁵¹ Thomas C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", s. 410-411; Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s. 83; Ramazan Şeşen, **Eyyübiler (1169-1260)**, s. 106; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri**, III, s. 139.

⁵² , Thomas C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", s. 410.

⁵³ Steven Runciman, **Haçlı Seferleri**, III, s. 139.

⁵⁴ Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s. 83; Ramazan Şeşen, **Eyyübiler**, s. 106.

⁵⁵ Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s. 84; Thomas C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", s. 411; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri**, III, s. 139.

⁵⁶ Thomas C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", s. 411-412; Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s. 84.

kadardı; bu durumda –askeri deneyimi olmayan Pelagius dışında- Haçlı ileri gelenlerinin hiç biri düşmana saldırı niyetinde değildi. İtirazlara karşı gelen Pelagius, stratejik bir hata yaparak 8 Temmuz 1219 tarihinde kıydan şehir üzerine saldırıya geçti. Tantanayla başlayan saldırı, Müslüman müdafilerin nefit ateşiyile karşılık vermeleri üzerine başarısız oldu. Sonrasında el-Kamil, Fâriskür'den yola çıkardığı gemileri ile Haçlıları sıkıştırarak kalmıyor, bir yandan Haçlıların İtalyanlardan yardım almasını engelliyor bir yandan da Haçlı hatlarını taciz ediyordu⁵⁷. Yazın gelmesi ile Haçlıların moralleri düzelirken el-Melikü'l-Kâmil ise hala kuşatmayı yaramadığı için endişeliydi. 20 Temmuz'da Müslümanların geri çekilmesinin ardından Haçlılar, tekrar saldırıya geçerek Dimyat surlarını dövmeye başladılar. Başarısız olan Haçlı ordusu yok olmaktan ancak karanlığın bastırmasıyla kurtulabildi⁵⁸. Pelagius, saldırı konusunda ısrarcı olmakla birlikte Nil'in sularının çekildiği Ağustos ayında saldırı yapılması taraftarıydı⁵⁹. Bu arada tekrarlayan başarısızlıklar orduda memnuniyetsizliği artırırken gerginliği de hat safhalara ulaştırmıştı. Nitekim Kral ve prensler ihanetle suçlanmaya başlanırken ordu da artık saldırı için oldukça isteksizdi⁶⁰.

Kral Jean, hatalı bir dizi planla Fâriskür'deki Müslüman kampına hücum kararı verdi. *“Haçlıların planına göre, birinci gurup, kamp savunma birliği, ikinci gurup, gemilerde görev yapan birlik, üçüncü gurup el-Kâmil'in kampına karadan yürüyüş yapmak için ayrılan bir birlik olmak üzere Haçlılar üçe bölündüler”*⁶¹. 29 Ağustos'ta düzensiz bir şekilde Müslümanların karargâh kurdukları Fâriskür'e yürüyen Haçlılar, bir bakıma Müslümanların oyununa geldiler. Zira Haçlılar bölgeye vardığında Müslümanlar çadırlara saldırıp ricat ediyorlarmış gibi davrandılar⁶². Jean de Brienne, Sultan'ın ordusunun niyetini anlamak amacıyla gece kamp kurmayı tavsiye etti. Haçlılar burada bir su kaynağına dayanmakta ve Menzalah ile Nil arasında tatlı su kaynağı bulunmamaktaydı. Ordu, sıcaklık ve susuzluk nedeniyle bitap düştüğünden, saldırı için yaygara koparanlar şimdi geri çekilmek için bahane arıyorlardı. Sultanın ordusu, Haçlıların durumunu fark edince ricat ediyor gibi görünmeyi bırakıp saldırıya geçti. Haçlı ordusu ancak Kral Jean, Hospitaller ve Templier'in, İngiliz ve Fransız asillerinin çabasıyla felaketin eşliğinden dönerken 4300 kadar da ağır kayıp verdi⁶³.

⁵⁷ Thomas C. Van Cleve, “The Fifth Crusade”, s. 412.

⁵⁸ Steven Runciman, **Haçlı Seferleri**, III, s. 139; Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s. 83-84.

⁵⁹ Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s. 84.

⁶⁰ Thomas C. Van Cleve, “The Fifth Crusade”, s. 413; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri**, III, s. 139; Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s. 84.

⁶¹ Thomas C. Van Cleve, “The Fifth Crusade”, s. 414.

⁶² Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s. 84; Aynı Yazar, **Eyyübiler (1169-1260)**, s. 106; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri**, III, s. 140; Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 190.

⁶³ Thomas C. Van Cleve, “The Fifth Crusade”, s. 414, Steven Runciman, **Haçlı Seferleri**, III, s. 140; Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s. 84.

Dimyat, hastalık nedeniyle bir hayli zayıflamış olsa da Haçlı birliklerinin de nihai bir saldırı için henüz cesaretleri yoktu. Dimyat hastalık ve savaştan dolayı hayli zor durumda iken Sultan, Mısır'da yaşayan Hristiyan ve Yahudilere ağır vergiler koydu. Bununla yetinmeyen el-Kamil, sinagog ve kiliselerdeki kutsal eşyaları da ipotek ettirdi⁶⁴. Artık Haçlı ileri gelenleri nihai bir saldırı için odaklanırken papalık suçlu görülenlerin statüsüne bakılmaksızın ağır bir şekilde cezalandırılacağını duyurdu⁶⁵.

Mısır'da Nil Nehrinin yetersiz taşmasından dolayı bir kıtlık beklenmekteydi. Bu kritik ortamda çevre bölgelerden yiyecek temini ile tedbir alınmaya çalışılıyordu. Diğer yandan Moğollar ve Harzemşahlar doğuda tehlike arz ederken Sultan'a desteğini esirgemeyen kardeşi el-Muazzam da Suriye'ye dönmek istemekteydi. Bu olumsuzlukların yanında iki kardeş, el-Eşref'in kuzeydeki faaliyetlerinden de endişe duymaktaydı⁶⁶. Artık Haçlı birliklerini topraklarından atma ümidini yitiren el-Kâmil, Haçlılarla anlaşma yoluna gitti. el-Kâmil'in, Eylül ayındaki teklifinde Haçlı elçisine Mısır'ı tahliye ettikleri takdirde Kerak dışında Kudüs'ü teslimin yanı sıra ateşkes önerisinde bulunması Haçlılar arasında bölünmelere neden oldu. Fransız ve Suriyeli liderler tarafından desteklenen Kudüs Kralı Jean de Brienne, barış taraftarı iken İtalyan, Hospitalier ve Templier tarikatları tarafından desteklenen Pelagius barışa yanaşmamaktaydı. Haçlılar, anlaşma şartlarını görüşmeyi reddettiler ise de bir ateşkes anlaşması yapılmasına razı oldular⁶⁷. Aynı ay içerisinde Haçlı birliklerine saldırarak mütarekeyi bozan el-Kâmil, salgın hastalık nedeniyle şehri elinde tutamayacağını bilmekteydi. Nitekim salgın hastalık o kadar kendini göstermişti ki şehirde savunma yapabilecek insan sayısı yok denecek kadar azdı. Dahası sultan, şehre ek kuvvet sokmayı da başaramamıştı. el-Kamil askerleriyle yapamadığı işi casusları vasıtası ile yapmaya çalıştı. Fakat casusları yakalanarak Kral tarafından öldürüldü. Haçlıların bir kısmı, yapılan ateşkesi seferden ayrılmak için fırsat olarak değerlendirirken, Pelagius, Haçlı ordusunu güçlendirmek için ordugâha takviye getiren gemilere iki yıl boyunca kolaylıklar sunacağını açıkladı⁶⁸.

Kuşatma nedeniyle Dimyat sokaklarında perişan vaziyette bulunan halkın

⁶⁴ Thomas C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", s. 411.

⁶⁵ Thomas C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", s. 417-418.

⁶⁶ Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s. 84. Ramazan Şeşen'e göre el-Eşref'in faaliyetlerinden endişeden ziyade el-Eşref, El-Cezire bölgesi ile meşgul olması nedeniyle yardıma glemiyordu. Bkz. Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s. 84; Süleyman, Özbek, "Türkiye Selçukluları-Eyyubiler Arası Siyasi Münasebetler Üzerine (1175-1250)", **Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı**, İzmir 1999, s. 427-448.

⁶⁷ Thomas C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", s. 409-410; Amin Maalouf, **Arapların Gözünden Haçlı Seferleri**, s. 208; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri**, III, s. 139.

⁶⁸ Steven Runciman, **Haçlı Seferleri**, III, s. 141; Thomas C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", s. 416.

ümitleri tükenmekteydi. Ahali ile aynı umutsuzluğu paylaşan el-Kâmil, Ekim ayında barış teklifini yenilemek zorunda kaldı. Sultan bu defa diğer anlaşma şartlarına ek olarak Haçlıların Mısır'ı tahliye ettikleri takdirde Kudüs ile birlikte Celile ve -Kerek ve Şevbek- dışında Orta Filistin topraklarını, Gerçek Haçı ve iki kale tazminatı olarak 30 bin Bizans altını teklif etti. Arapların elinde yalnız Ma-veray-ı Ürdün kaleleri kalacak ve bunun için Haçlılara haraç ödenecekti. Sultan, teklifinde Mısır ve Suriye'de ele geçirilen haçlı esirlerini de teslim edeceğini vaat etti. Böylesi bir teklife şaşırın Haçlılar, takviye kuvvetlerin yola çıkmış olduğu haberini almış olmaları ve Kral Jean'ın 10-15 galleyiyle sefere katılmasından cesaret alarak anlaşma şartlarını reddettiler. Dimyat'ı ele geçirerek ticari bir üs yapmak isteyen İtalyanlar ile anlaşma taraftarı olanlar arasında başlayan tartışmalar oldukça kötü bir hal aldı. Anlaşma şartları, Pelagius'un Dimyat'ı zapt etme inancından dolayı reddedildi⁶⁹.

Haçlılar arasında anlaşmazlık, hat safhada olmasına rağmen Papa'ya gönderilen mektuplarda herhangi bir anlaşmazlıktan bahsedilmemekte; bu bakımdan Papalık makamından yararlanarak mali ve askeri kuvvet anlamında destek alınmak istenmektedir. Haçlılar bir lider üzerinde uzlaşamazlarken kendilerine lider olarak gördükleri tek isim Almanya ve Sicilya İmparatoru II. Friederich idi. Bu nedenle Haçlı liderleri II. Friedrich'in sefere iştiraki konusunda Papa'ya baskı yapmaktaydılar. Ancak Friedrich, haç yemini etmesine rağmen Papa'yı çeşitli bahanelerle oyalayarak Haçlı ordusuna katılmayacaktı.⁷⁰

Müslüman devletlerden yardım talep eden el-Kamil, öncelikli çağrısını halifeye yaptı fakat netice alamadı⁷¹. Dımaşk emiri el-Melikü'l Muazzam ile el-Cezire ve Armenia (Ermeni toprakları) civarı hâkimi el-Melikü'l Eşref Musa'dan da acil yardım isteyen sultan, eğer kendileri gelmezlerse en azından kuvvet göndermelerini istemekteydi. el-Muazzam, bu çağrıyla kardeşi el-Melikü'l-Eşref'in yanına gitti. Fakat onu Harran halkının itaatsizliğinden dolayı hayli zor durumda gördüğünden Şam'a döndü⁷². el-Melikü'l Kâmil, Müslüman dünyasına yardım çağrılarını yapmasının ardından teklifi tekrar yineleyerek, 30 yıllık ateşkes teklifini de gündeme getirdi⁷³.

Anlaşma şartlarının reddedilmesi sonrasında Sultan, 3 Kasım 1219 günü Dimyat'a takviye kuvvet göndermiş, Nervers kontu Hervey of Donzi tarafında tutulan bölge, Müslüman askerlerce yarılmış ancak Templier ve Hospitalierler'in

⁶⁹ Ramazan Şeşen, *Selâhaddin'den Baybars'a*, s. 84-85; Thomas C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", s. 409-417; Amin Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, s. 208, Steven Runciman, *Haçlı Seferleri*, III, s. 139-141; Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri*, s. 190.

⁷⁰ Guy Perry, *Jean of Brienne*, s. 105.

⁷¹ Steven Runciman, *Haçlı Seferleri*, III, s. 139.

⁷² İbnü'l-Esir, *İslam Tarihi*, XII, s. 283-284.

⁷³ Amin Maalouf, *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri*, s. 208.

gayretleriyle Müslümanların başarılı olmasının önüne geçilmiş, askerlerden çok azı Dimyat'a girmeyi başarmıştır.⁷⁴

C-Dimyat'ın Zaptı

Dimyat'ın zaptı hakkında kaynaklarda çeşitli rivayetler yer almaktaysa da Dimyat, salgın hastalık nedeniyle düşmüştür. Sultanın yaptığı anlaşma teklifinin Haçlılar tarafından reddedilmesinin ardından keşif için gönderilen bir birlikten, Dimyat surlarının boş olduğuna dair haber geldi. Haber sonrası Haçlılar, Dimyat üzerine yürürken, el-Kâmil de Mısır yönünde ilerliyordu. Kaynaklara göre Dimyat, salgından o kadar etkilendi ki kulelere yerleştirilecek adam bulunamıyordu⁷⁵. 4 Kasım gecesi yapılan gözlemden müdafilerin sayıca az olduğunun farkına varan Haçlılar, 5 Kasım 1219'da tüm birlikleriyle taarruza geçerek şehre girmeye muvaffak oldular. Haçlıların işini kolaylaştıran salgın nedeniyle şehirde Haçlılara karşı koyacak bir kuvvet bulunmamakla birlikte hayatta kalanlar ise bitap bir haldeydi. Arap kaynakları, on altı ay kadar kuşatma altında kalan Dimyat'ın salgın, mahrumiyet, savaş ve kıtlık nedenlerinden dolayı bir hayli zayıf düştüğü, bununla birlikte şehirde yalnız 3 bin kadar kişinin sağ kaldığı ve bunların köleleştirildiği ya da öldürüldüğü konusunda mutabıktır. Bazı Hristiyan kaynakları Dimyat'ın kolaylıkla ele geçirildiğini kaydederken; şehrin ihanet sonucu ele geçirildiğini iddia eden kaynaklar da bulunmaktadır. Genel olarak kaynaklar, şehir ele geçirildiğinde halkın çok hasta olduğu ve büyük bir kısmının ölmüş olduğu konusunda hemfikirlerdir. Haçlılar Dimyat'ı kuşatmaya başladığı sırada şehrin nüfusu 80 bin olarak kaydedilirken kuşatma sonrasında 3 bin kişinin hayatta olduğu ve bunlardan yalnızca 100 kişinin hasta olmadığı kaydedilmiştir. Hayatta kalabilen 3 bin kişi, şehri var gücüyle savunmaya çalışsa da yardım ve kurtuluş ümitleri kalmayınca şehri Haçlılara teslim ettiler⁷⁶. Kış ayları geldiğinde Haçlılar, zafer kazanmış olmalarına rağmen kendi aralarında yaşadıkları anlaşmazlık ve olumsuzluklardan dolayı memnuniyetsiz bir haldeydiler⁷⁷.

D-Haçlı İşgali Sonrası Dimyat

Dimyat'ın zaptı konusunda Sıbt b. el-Cevzi'nin nakline göre *"Haçlılar sözlerinde durmadılar. Şehre girince halkı öldürmeye ve esir etmeye başladılar. Şehrin camiinde kadınlara tecavüz ettiler. Caminin minberini, mushafını, öldürülenlerin başlarını, esirleri gemilerle ülkelerine gönderdiler. Büyük camiye kilise yaptılar. Sadece, dindar kişilerden Ebu'l-Hasan b. el-Fazl'a dokunmadılar. el-Kâmil ve el-Muazzam*

⁷⁴ Thomas C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", s. 417.

⁷⁵ Thomas C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", s. 418; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri**, III, s. 142.

⁷⁶ Abû'l Farac, II, s. 499; Thomas C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", s. 418; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri**, III, s. 142; Malcolm Barber-Keith Bate, **Letters from the East**, s. 119; Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s. 86; Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 191.

⁷⁷ Steven Runciman, **Haçlı Seferleri**, III, s. 142-143.

Dimyat'ın düşmesine çok üzüldüler, ağladılar."⁷⁸ Abu'l-Farac, dokuz ay boyunca yarım alamayan ahalinin şehri teslim etmeye karar verdiğini ifade etmekte; Haçlı birlikleri Dimyat'a girdiklerinde ise "*Araplar içinde her kim levazımını alıp gitmek isterse gidebilir. Kalmak isteyen de kalabilir*" şeklinde duyuru yapıldığını, halkın büyük kısmının şehri terk etmediğini kaydetmektedir⁷⁹. Yukarıdaki her iki rivayette de görüldüğü üzere Müslüman nüfusun şehirden çıkarılması konusunda çeşitli ve birbiriyle çelişen birçok rivayet bulunmaktadır. Bu, bölgeye yerleşen Haçlıların iskân politikasına göre daha sonra değişmiş bir durum gibi görünmektedir.

İşgalin ardından Papa Legatı, şayet şehirdeki ganimet yağmalanacak ya da çalınacak olursa buna katılanların aforoz edileceğini açıkladı ancak bu güçlü tehdide rağmen değerli eşyaların çalınmasının önüne geçilemedi. Ele geçirilen ganimet, Haçlılar arasında mevki ve statüye göre paylaşıldı. Şehirde bulunan 400 zengin kişi rehin alınırken, çocuklar vaftiz edildikten sonra kilise hizmetine verildi ve geriye kalan esir ahali de köle olarak satıldı⁸⁰. Şehre yerleşip Dimyat'ta ikâmet etmeye başlayan Haçlı birlikleri civar bölgelere saldırıp halkı kılıçtan geçiriyorlar, bölgeyi Müslümanlardan temizlemek istiyorlardı. Haçlıların baskı ve zulmü karşısında halkın çoğunun yurtlarını terk ettiği görülmekteydi. Fakat buna karşılık sayıları çok az da olsa bazıları memleketlerini terk etmediler ve esir düşüncüye kadar Haçlılara direndiler⁸¹.

Kayıtlara göre Dimyat'tan ganimet olarak alınan değerli eşyaların yanında 400 bin Bizans altını da Haçlıların eline geçmişti. Haçlıların bir kısmı kuşatma sırasında az bir hasar gören suru aşırp Dimyat'a girdi ve şehri tahrip etti. Bir kısım Haçlı birliği ise Dimyat'a yakınlığı ile bilinen Menzalah Gölü kıyısındaki Tinnis⁸² şehrini 23 Kasım'da yağmaladı⁸³. Terk edilen şehirde bol miktarda ganimet elde eden Haçlılar, bunun pay edilmesine gelince birbirlerine düştüler. Ganimet paylaşımında kandırıldıklarını düşünen İtalyanlar isyan çıkarıp Fransızlara karşı silahlanınca şehirden sürgün edildiler. Pelagius oluşan huzursuzluk ortamını ancak ganimeti yeniden pay ederek dağıtabildi. 2 Şubat 1220 tarihine gelindiğinde

⁷⁸ Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s. 85.

⁷⁹ Abu'l Farac'a göre; Haçlılar ile barış müzakereleri sürerken "*Müdafilerin aileleri ve taşınabilir mallarıyla birlikte şehirden çıkıp gitmeleri; silahları ve taşınmaz mallarını ve şehri düşmana terk etmeleri kararlaştırıldı.*" Abu'l Farac, II, s. 499.

⁸⁰ Malcolm Barber-Keith Bate, **Letters from the East**, s. 120; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri**, III, s. 142, Işın Demirkent, **Haçlı Seferleri**, s. 191.

⁸¹ Yukarıda da ifade edildiği üzere Haçlıların zulmünden kurtulanlar da vardı. Kaynaklarda adı geçen Ebu'l Hasan adında hayırsever bir zat şaşırtıcı şekilde iyi muamele görererek salıverildi.

⁸² Tinnis; Akdeniz ile Nil Nehri arasında bir göl ortasında bulunan zengin bir ada-şehirdir, bkz. Muhammed b. Ahmed el-Mukaddesi, İslâm Coğrafyası (**Ahsenü't Takâsim**) **Mukaddesi**, Çeviri ve Notlar: D. Ahsen Batûr, Selenge Yayınları, İstanbul 2015, s. 216.

⁸³ Tinnis şehri, bol besin kaynağına sahip, müstahkem bir yerdi. Haçlı Seferi esnasında halk, şehri terk etmek zorunda kalmıştı. Steven Runciman, **Haçlı Seferleri**, III, s. 142; Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s. 86; Thomas C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", s. 419.

Haçlılar arasındaki çatışmanın üstesinden gelinmiş, artık sıra zafer seremonilerine gelmişti. Şubat ayında resmi bir zafer töreni için şehri temizleyen Haçlılar, şehirdeki Ulu Cami'yi Kutsal Bakire (Blessed Virgin) adıyla katedrale çevirdiler; kule ve şehir duvarlarının dörtte birini sefere iştirak eden çeşitli uluslara tahsis ettiler⁸⁴.

Dimyat civarının bu şekilde bir tehditten temizlenmesi üzerine Haçlılar, rahat bir nefes aldılar ve şehrin bir daha ellerinden çıkmayacağını düşündüklerinden imar faaliyetlerine girişip şehri müstahkem bir hale getirdiler. Haçlıların eline düşen az sayıdaki halkın sürgün edilmesinin ardından Haçlılar, şehri yeniden nüfuslandırma politikasına uygun olarak Avrupa'dan gelen aileleri bölgede iskân ettiler.

Legat Pelagius ve Kral Jean arasında daha önce seferin liderliği konusunda yaşanan tartışma bu defa şehrin kimin kontrolünde olacağı üzerine tekrar başladı ve taraflar bu sorunu halletmek için bir araya geldiler. İkili arasındaki görüşmede, Dimyat'ın yönetiminin Kudüs Krallığına ait olması gerektiğini savunan ve şövalye tarikatlarının desteğini almış bulunan Kral Jean, donanması ile seferi terk edeceği konusunda tehditte bulundu. Buna karşılık Pelagius ise bu zaferin Hristiyanlığa ait olduğunu savunarak şehrin kontrolünü istemekle birlikte Jean de Brienne'nin Akkâ'ya dönme tehditleri karşısında direnemedi ve anlaşmaya razı olmak zorunda kaldı. Fakat buna rağmen Pelagius onun liderliğinin, II. Friedrich sefere iştirak edeceği zamana kadar geçerli olacağını beyan etti⁸⁵.

Haçlılar Dimyat'ı ele geçirerek bölgedeki liman ve gölleri kontrol etme avantajını yakalamışlardı. Ancak buna rağmen Eyyûbi ordusu ile karşılaşma ihtimalleri oldukça yüksek idi ve batıdan takviye almadan mevcut askeri birlikleri ile Eyyûbi ordusunu yenilgiye uğratma şansları yoktu. Aynı şekilde el-Kâmil de yardım almaksızın Haçlıları kesin bir mağlubiyete uğratabileceğini düşünmemektedir⁸⁶.

Dimyat'ın Haçlılarca zaptını haber alan batılılar, akın akın Dimyat'a geldikleri için Kudüs ve diğer İslam toprakları şimdi büyük bir tehdit altında bulunmaktaydı. Zira batıdan haçlı birliklerinin İslam beldelerine baskıları sıklaşırken doğuda Moğollar, Azerbaycan ve Irak sınırlarına dayanmışlardı. Haçlı birlikleri

⁸⁴ Guy Perry, **Jean of Brienne**, s. 103; Thomas C. Van Cleve, "The Fifth Crusade", s. 420; Steven Runciman, **Haçlı Seferleri**, III, s. 142-143; Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s. 86; Malcolm Barber-Keith Bate, **Letters from the East**, s. 120.

⁸⁵ Thomas C. Van Cleve, "The Fifth Crusade" s. 420, Steven Runciman, **Haçlı Seferleri**, III, s. 142; Ramazan Şeşen, **Selâhaddin'den Baybars'a**, s. 86; Jean de Brienne adlı esere göre; Pelagius Dimyatın ele geçirilişinden sonra Haçlıların fetihlerinin ve diğer edininimlerinin tahsisini Papa adına güvence altına alan Jean değil kendisinin olduğunu düşünmekteydi, bkz. Guy Perry, **Jean of Brienne**, s. 103.

⁸⁶ James M. Powell, **Anatomy of a Crusade 1213-1221**, University of Pennsylvania Press Philadelphia, 1990, s. 175-176.

Mısır'ın neredeyse tüm stratejik noktalarını ele geçirmiş bulunuyorlardı. Bu durumda müstahkem şehirlerde yaşayan Müslüman ahali bile artık her an bir Haçlı saldırısı beklemekteydi. Haçlı ve Moğol saldırıları ile Mısır ve Suriye devamlı surette düşmanların tehdidi altına girmişti. Halk şehirden çıkmak ve daha emniyetli yerlere ulaşmak istiyordu ancak bunun için de artık çok geç kalınmış, düşmanlar iyice yaklaşmışlardı⁸⁷.

el-Melikü'l Kâmil, Dimyat'ı kaybettikten sonra civardaki ahaliyi korumak için ordugahını Talha'ya taşıdı ve burada Mansûre isimli bayındır bir şehir kurarak, şehrin batı kısmında ordusunu savaş düzenine soktu. V. Haçlı seferinin sonuna kadar Eyyübiler tarafından etkili bir şekilde kullanılan bu şehir, daha sonraları VII. Haçlı seferinde de önemli görevler üstlendi⁸⁸.

Haçlılar, kazandıkları zaferle tüm İslam topraklarını ele geçirme hayalleri kurmaktaydılar. Fakat Hristiyanların beklediği Moğol ve Gürcü yardımı gelmeyince⁸⁹ Haçlılar Ağustos 1221'de Müslümanlar karşısında Bahrü'l-Mahalle mevkiinde kesin bir yenilgiye uğrayarak Dimyat'ı tahliye karşılığı canlarını kurtarabildiler⁹⁰.

Sonuç

Haçlılar Dimyat Muhasarasını üç safhada gerçekleştirdiler: İlk olarak Eyyûbi Sultanı el-Melikü'l Âdil tarafından inşa edilen ve batılı araştırma eserlerde adı Silsilah olarak zikredilen Dimyat'ın kapısı hükmündeki burcu 24 Ağustos 1218 tarihinde ele geçirdiler. İkinci olarak Dimyat'ın garnizonu diyebileceğimiz el-Âdiliye'ye yürüyerek garnizonu 15 Şubat 1219'da ele geçirmeye muvaffak oldular. Üçüncü aşamada ise Haçlılar, Dimyat'ı sıkı bir şekilde kuşatıp nefes aldırmadılar ve ortaya çıkan mahrumiyet ve salgın hastalık sonucu zayıf düşen şehri 5 Kasım 1219'da zapt etmeyi başardılar.

1218 yılında Akka'da toplanan V. Haçlı seferi ordularının hedefi Ortadoğu'nun kalbi durumundaki Mısır idi ve ülke, Dimyat kuşatması ile müthiş bir felaketle karşı karşıya geldi. Ancak Haçlılar Dimyat'ı ele geçirmelerine rağmen yaptıkları bir dizi hata nedeniyle bölgede kalıcı olamadılar. Haçlılar, Dimyat topraklarında kalıcı olabilselerdi, Nil boyunca Kahire'ye kadar ilerleyebilecekler, Mısır'ı hâkimiyet altına alıp Filistin ve Ortadoğu topraklarına girebileceklerdi. Dahası Haçlılar Mısır'ı zapt ettikten sonra Hicaz, Yemen ve civar bölgeleri, özellikle de Hint Okyanusu ve Baharat Yolu gibi ticari merkezleri ele geçirebileceklerdi.

⁸⁷ İbnü'l-Esir, *İslam Tarihi*, XII, s. 283; Ramazan Şeşen, *Selâhaddin'den Baybars'a*, s. 86.

⁸⁸ Ramazan Şeşen, *Eyyübiler (1169-1260)*, s. 107, Aynı yazar, *Selâhaddin'den Baybars'a*, s. 86-87; Tâlha; Dimyat'a doğru genişleyen göl ile Eşmum Tannah'ı Tinnis'e bağlayan gölün birbirine ulaştığı yerin güneyiydi, bkz. Ramazan Şeşen, *Selâhaddin'den Baybars'a*, s. 86.

⁸⁹ Ramazan Şeşen, *Selâhaddin'den Baybars'a*, s. 86; Steven Runciman, *Haçlı Seferleri*, III, s. 143.

⁹⁰ İbnü'l-Esir, *İslam Tarihi*, XII, s. 285.

Bizans-Haçlı müttefik ordusu 1169 yılında Dimyat'ı kuşatmışlar fakat başarı sağlayamamışlardı. Bunun ardından V. Haçlı seferi orduları 1219'da Dimyat'ı ele geçirmeye muvaffak olsalar da avantajlarını kullanarak bölgede uzun bir süre hâkimiyet kuramadılar. 1169 Dimyat kuşatması sırasında Hristiyanlar güçlü ve karizmatik iki devlet adamı Selahaddin Eyyûbi ve Nureddin Mahmud'un güçlü savunmasını aşamamışlardı. Fakat V. Haçlı Seferi başladığından Eyyubi Devleti tahtında Selahaddin kadar güçlü bir sultan bulunmamakla birlikte Selahaddin dönemindeki donanma ihmal edilmişti. Selahaddin Eyyûbi'nin ölümünün ardından devlet, hanedan kavgalarından dolayı bir hayli zayıflamış, el-Âdil'in yakın zamanda sultan olması ile de henüz kendini toparlayamamıştı.

Haçlılar, Eyyubilerin bulunduğu vaziyetten gereğince yararlanamadılar. Dahası Haçlılar arasında da anlaşmazlıklar erken bir dönemde ortaya çıktı. Zira Papanın temsilcisi Pelagius'un 1218'de Akka topraklarına çıkmasıyla Haçlılar arasında vahim bir anlaşmazlık baş gösterdi. Anlaşmazlık yukarı kademedden başta Pelagius ve Kudüs Kralı Jean de Brienne'den başlayarak en alt kademelere kadar kendini göstermekteydi.

Askeri hiç bir deneyimi olmayan Pelagius'un Haçlı ordusunun komutasına getirilmesi, Dimyat kuşatması ve Dimyat'ın düşüşünden sonra onarılmaz kayıplara (can ve mal) neden oldu. Nitekim Dimyat'a giren Haçlılar hemen Kahire üzerine yürümüş olsalardı Müslüman dünyasını çok daha büyük sıkıntılar bekliyor olabilirdi. Fakat Haçlılar Bahrü'l-Mahalle (Bağs-Sağr) mevkiinde sultanın ordularına yenildikten sonra 28 Ağustos 1221 günü Dimyat'ı canlarının bağışlanması karşılığında tahliye etmeye hazır olduklarını bildirdiler. Böylece Haçlılar için büyük kayıplara neden olan ve yaklaşık üç yıl süren Dimyat macerası sona erdi. Bununla birlikte sefer sonrasında Doğulu Hristiyanların bir takım önemli haklarında kısıtlamaya gidildiği görülmektedir. Hayatta kalabilen Haçlı askerleri ise başarısızlıklarından ötürü kötü karşılandıkları memleketlerine döndüler.

KAYNAKÇA

Abû'l-Farac, Gregory (Bar Hebraeus); **Abû'l-Farac Tarihi**, II. Çev. Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara 1999.

Çetin, Atilla; "Dimyat", **DİA**, IX, Ankara 1994, s.309-310.

Demirkent, Işın; **Haçlı Seferleri**, Dünya Yayıncılık, İstanbul 1997.

Demirkent, Işın; "Haçlı Seferleri ve Türkler", **Türkler**, VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 651-668.

Erdem, İlhan; "XIII. Asrın ilk Yarısında Anadolu'nun Doğusunda Yaşanan Hakimiyet Mücadeleleri", A.Ü., **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.XIX (30), s. 64.

el-Mukaddesî; İslâm Coğrafyası (**Ahsenü't Takâsim**) **Mukaddesî**, Çeviri ve Notlar, D. Ahsen Batûr, Selenge Yayınları, İstanbul 2015.

İbnü'l Esîr; *İslam Tarihi*, XII, Çev. Ahmet Ağırakça-Abdülkerim Özeydin, Bahar Yayınları, İstanbul, 1987.

Kanat, Cüneyt – Devrim Burçak; **Sorularla Haçlı Seferleri Tarihi**, İstanbul 2013.

Kılıç, Mustafa; "Haçlıların Dimyat Muhasaraları ve Eyyübilerin Mücadeleleri", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, VII, 4. 2007, s. 413-444.

Kılıç, Mustafa; "Âlim ve Devlet Adamı Olarak Eyyübî Meliki "el-Melikü'l Muazzam " (576-624 / 1180-1227)", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, X-2 / 2006, s.343-361.

Maalouf, Amin; **Arapların Gözünden Haçlı Seferleri**, Çev: Ali Berktaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

Maher Y. Abu Munshar; "Sultan al-Kamil, Emperor Frederick II and the Submission of Jerusalem", **International Journal of Social Science and Humanity**, III-5, September 2013, s.443-447.

Malcolm Barber-Keith B.; (Trans), **Letters from the East, Crusaders Pilgrims and Settlers in the 12th-13th Centuries**, Ashgate 2010.

Özbek, Süleyman; "Türkiye Selçukluları-Eyyubiler Arası Siyasi Münasebetler Üzerine (1175-1250)", **Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı**, İzmir 1999, s. 427-448.

Perry, Guy; **Jean of Brienne, King of Jerusalem, Emperor of Constantinople 1175-1237**, Cambridge University, Press 2013.

Powell, J. M.; **Anatomy Of A Crusade, 1213-1221**, University of Pennsylvania Press 1990.

Runciman, Steven; **Haçlı Seferleri Tarihi**, III, Çev. Fikret İşıltan, TTK, Ankara 1992.

Stevensen, M.A.; **The Crusaders in the East**, Cambridge University Press, 2013.

Şeşen, Ramazan; “Melikü'l Adil I”, *DİA*, XXIX, Ankara 2004, (s.59-60)

Şeşen, Ramazan; **Selâhaddin'den Baybars'a Eyyûbiler-Memlûkler 1193-1260**, İSAR Vakfı Yayınları, İstanbul 2007.

Şeşen, Ramazan; **Eyyûbiler**, İSAM, İstanbul 2012.

Van Cleve, T. C. “The Fifth Crusade”, **A History of the Crusades**, II, The University of Wisconsin Press, Madison, Milwaukee, London 1969, s.377-428.